

Μετάφραση και κουλτούρα:
η πολιτισμική στροφή στη μεταφρασεολογία
και ο ρόλος των νέων τεχνολογιών

Ο Anthony Pym, στο βιβλίο του *Pour une éthique du traducteur*, ένα βιβλίο το οποίο συνέγραψε στα γαλλικά, σε μια γλώσσα δηλαδή διάφορη της μητρικής του για να αποφύγει ακριβώς να τον μεταφράσουν, ορίζει, κατά μία έννοια, την ιστορία της μεταφρασεολογίας ως μια ιστορία αντιθετικών ζευγμάτων. Θέτει ως αρχή, ακολουθώντας και τον George Steiner¹ στην περίφημη βιβλιογραφία του στο *Μετά τη Βαβέλ*², το κείμενο του Schleiermacher, ο οποίος διακρίνει μεταξύ δύο ενδεχόμενων μεθόδων του μεταφράζειν: «ή ο μεταφραστής αφήνει όσο πιο ήσυχο γίνεται τον συγγραφέα και οδηγεί τον αναγνώστη προς συνάντησή του, ή αφήνει τον αναγνώστη όσο πιο ήσυχο γίνεται και οδηγεί τον συγγραφέα προς συνάντησή του»³. Συνεχίζει θεωρώντας τον εν λόγω δυαδισμό εκπορευόμενο από τον παλαιότερο δυισμό του Κικέρωνα («-ut orator/ut interpres»⁴), και του Αγίου Ιερωνύμου («non verbo verbum sed sensu sensum»⁵). Και παραθέτει παραδείγματα ζευγμάτων ως σήμερα, που πιστοποιούν τη δυαδική αυτή αντιμετώπιση του μεταφραστικού φαινομένου στη μεταφρασεολογία: την τυπική και δυναμική ισοδυναμία του Eugene Nida, τη σημασιολογική και επικοινωνιακή μετάφραση του Peter Newmark, την καλυμμένη και την ανοιχτή μετάφραση της Juliane House, την υπερκειμενική (εθνοκεντρική) και την κατά γράμμα μετάφραση του Antoine Berman και ούτω καθεξής⁶. Για να καταλήξει, ερειδόμενος σε ιστορικές και συγκριτικές μελέτες, και στο παρόν βιβλίο, όπως και σε πολλά άλλα άρθρα του⁷, ότι οι σύγχρονες συνθήκες έχουν στην πράξη ξεπεράσει τους δυισμούς αυτούς, και δη τον θεμελιώδη δυισμό πιστή/ελεύθερη μετάφραση που υποκρύπτεται κάτω από κάθε μεταφρασεολογική θεωρία ως τις αρχές της δεκαετίας του '90· ότι το κέντρο βάρους του μεταφράζειν έχει μετατοπιστεί στην πολιτισμική διάσταση της μετάφρασης⁸ και στο ίδιο το πρόσωπο του μεταφραστή⁹.

Η συζήτηση για τον πολιτισμικό χαρακτήρα της μετάφρασης, ωστόσο, δεν είναι καινούργια. Αντιθέτως, υποφώσκει στα ίδια τα αρχαία κείμενα, τα οποία δεν παραλείπουν να αναφερθούν στην κατάρτιση των μεταφραστών και στο ιδιαίτερο έργο τους, όπως ο Ηρόδοτος λόγου χάρη, ο οποίος αναφέρεται στο οργα-

νωμένο σύστημα μετάφρασης/διερμηνείας στην Αίγυπτο¹⁰. Ενώ όλες οι ιστορίες της μεταφραστικής πρακτικής και θεωρίας και όλοι οι μεταφρασεολόγοι¹¹ υπογραμμίζουν τον θεμελιακό ρόλο της μετάφρασης για την επικοινωνία των λαών και των πολιτισμών, και τη σημασία του πολιτισμικού φορτίου των κάθε λογής κειμένων¹². Επί μακρόν όμως, όπως σωστά επισημαίνει ο Antoine Berman, ο λόγος περί μετάφρασης υπήρξε εμπειρικός¹³, περιέγραφε δηλαδή προσωπικές επιλογές· και όταν άρχισαν να αναπτύσσονται οι πρώτες μεταφρασεολογικές θεωρίες, με εφαρμογή κατά κύριο λόγο της δομικής γλωσσολογίας στη μετάφραση, αλλά και οι φιλοσοφικές προσεγγίσεις του μεταφραστικού φαινομένου¹⁴, η σχέση αυτή της μετάφρασης με την κουλτούρα είτε λαμβάνονταν ως δεδομένη είτε θεωρούνταν δευτερεύουσα σε σχέση με τη γλώσσα ή τη φιλοσοφία ή αντιμετώπιζόταν σε θεωρητικό επίπεδο και μόνο – με αποτέλεσμα η πρακτική διαπραγμάτευση της «πολιτισμικής απόκλισης», όπως ο Daniel Gouadec¹⁵ ονομάζει την απόσταση που χωρίζει δύο κουλτούρες, να παραμένει περιθωριακή. Έτσι, ενώ μαίνονταν η θεωρητική διαμάχη μεταξύ οπαδών της γλώσσας-πηγής (sourciers) και οπαδών της γλώσσας-στόχου (ciblistes)¹⁶, μεταξύ των οπαδών της πιστής και της ελεύθερης μετάφρασης δηλαδή, η οποία συνεχίζεται υπό μία έννοια στις μέρες μας με την οικειοποίηση και τον ξενισμό του Lawrence Venuti¹⁷, ελάχιστος λόγος γινόταν για το μη-ρηθέν (non-dit) της κουλτούρας και για τους συγκεκριμένους τρόπους με τους οποίους μια μετάφραση που εθεωρείτο ανέφικτη σήμερα θα μπορούσε, εντέλει, να γίνει εφικτή αύριο¹⁸.

Χρειάστηκε να περιμένουμε ως τη δεκαετία του '90, όπου υπό την επίδραση των πολιτισμικών σπουδών αφενός, αλλά σε εντελώς διαφορετική κατεύθυνση από το αμερικανικό μοντέλο¹⁹, και υπό το κράτος των τεχνολογικών εξελίξεων από την άλλη, η θεωρία της μετάφρασης άρχισε να ενσωματώνει ένα λόγο πιο συγκεκριμένο, πιο εντοπισμένο στην πολιτισμική διάσταση της μετάφρασης και την ανάδειξή της. Ένα λόγο που συναρτάται και με τη διαφοροποίηση της εικόνας του μεταφραστή, και πάλι λόγω των συνθηκών: ο μεταφραστής δεν είναι πια ο κατά Berman «μεγάλος λησμονημένος όλων των λόγων περί μετάφρασης», ούτε «διαφανής» και αόρατος, όπως τον περιγράφει ο Venuti. Αλλά γίνεται το υποκείμενο της ηθικής της μετάφρασης²⁰, ένα υποκείμενο με διαπολιτισμική ταυτότητα, νέα κριτήρια και νέα εργαλεία στη δουλειά του, που εισηγείται την ετερότητα στην κουλτούρα υποδοχής με πολύ μεγαλύτερη συνείδηση και επίγνωση της όλης διαδικασίας.

Αναζητώντας τον καταλληλότερο τρόπο ώστε η μετάφραση να γίνει, επιτέλους, η διαπολιτισμική γέφυρα την οποία ονειρεύεται ο Octavio Paz, ο μεταφρασεολόγος Paul Bensaïmon επανέρχεται στην ευρέως αποδεκτή σήμερα διάκριση

ανάμεσα στις «αντιστάμενες» και τις «ανοιχτές» κουλτούρες. Είτε ορίσουμε την κουλτούρα σύμφωνα με τη Σχολή της Φραγκφούρτης, ως ένα πλαίσιο κοινών σημείων αναφοράς που αποτελούν το περιβάλλον της επικοινωνίας και συγκροτούν την ταυτότητα μιας ομάδας, ενός λαού, ενός έθνους και ούτω καθεξής, είτε σύμφωνα με τις αγγλικές πολιτισμικές σπουδές και τον ιδρυτή τους, Raymond Williams, ως επικοινωνία και οργανικό «τρόπο ζωής», αντιλαμβανόμαστε το τεράστιο πολιτισμικό κομμάτι που εξ ορισμού παραμένει ανεπίπλωτο, μη-ρηθέν, σε κάθε μετάφραση, και το οποίο ενισχύεται και επαυξάνεται ανησυχητικά σε περιπτώσεις κλειστών και πολύ διαφορετικών κοινωνιών²¹. Ένα κομμάτι που υπερβαίνει κατά πολύ τη μεταφορά εννοιών και αντικειμένων και η μετάφρασή του συναρτάται άμεσα με τη γενική παιδεία του μεταφραστή, με τη μεταφραστική του κατάρτιση, η οποία συνίσταται κατά πρώτο λόγο στην εισαγωγή της υποψίας, ως απαραίτητου στοιχείου στη μεταφραστική διεργασία – της υποψίας ότι η αμφισημία και η παρανόηση ενεδρεύουν κάτω και από το πλέον απλό σημείο· με τη διαπολιτισμική του ταυτότητα εν γένει, η οποία δεν προϋποθέτει αναγκαστικά τη διγλωσσία ή τη διπλή υπηκοότητα, ούτε καν την παραμονή στη χώρα από τη γλώσσα της οποίας μεταφράζει, όρους χρήσιμους, αλλά όχι αναγκαίους ούτε πολύ περισσότερο ικανούς για την υλοποίηση μιας «καλής» μετάφρασης, με ό,τι κριτήρια ποιότητας ή λειτουργικότητας και αν θέσουμε. Αλλά υπό την έννοια με την οποία χρησιμοποιεί τον όρο ο Rym και πάλι: «ο μεταφραστής είναι διαπολιτισμικός υπό την έννοια ότι ο χώρος του μεταφράζειν –η εργασία του μεταφραστή– τοποθετείται στις διατομές που δημιουργούνται ανάμεσα στις κουλτούρες και όχι στο πλαίσιο μιας και μοναδικής κουλτούρας».²² Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε εντούτοις ότι αυτές οι διατομές είναι ιδεολογικά προσδιορισμένες, ως αποτέλεσμα της συλλογικής εργασίας των μεταφραστών σε μια κοινωνία και των αξιών που επενδύονται στην εργασία αυτή από ευρύτερα σύνολα.²³ Η σημασία του ζητήματος αυτού όμως επιβάλλει την εξέτασή του σε χωριστό κείμενο.

Διαμένοντας λοιπόν σε εκ των προτέρων, τρόπον τινά, προσδιορισμένα *intermundia* ανάμεσα στις διαφορετικές κουλτούρες, ο μεταφραστής καλείται, στις εκάστοτε συνθήκες, να κάμψει τις αντιστάσεις και να δημιουργήσει ή να αναδείξει διασυνδέσεις. Ενίοτε οι αντιστάσεις αυτές τείνουν να ακυρώσουν την ίδια τη μετάφραση: είναι οι περιπτώσεις των αφρικανικών έργων²⁴ που αναφέρει ο Paul Bensimon ή ο Jean-Louis Cordonnier. Τις περισσότερες φορές, όμως, παρά τις γλωσσολογικές (δήλωση / συνδήλωση) ή τις πραγματολογικές / εννοιακές διαφορές, η μετάφραση είναι εφικτή, αρκεί ο μεταφραστής να γνωρίζει τις δύο γλώσσες και τις δύο κουλτούρες και να υιοθετήσει την προσήκουσα στρατηγική. Οπότε και θα «εντοπίσει, θα επισημάνει, θα αποσαφηνίσει τις λιγότερο

ή περισσότερο ευδιάκριτες, λιγότερο ή περισσότερο σαφείς, λιγότερο ή περισσότερο συγκαλυμμένες αναφορές της αλλότριας κουλτούρας, σταθμίζοντας, για την ακρίβεια, το βαθμό της υπαινικτικότητάς τους». ²⁵ Και θα υπομνηματίσει, με μέτρο πάντα, το κείμενο, ώστε να το καταστήσει εύληπτο. Οι σημειώσεις όμως έχουν ένα όριο, ειδικά όταν πρόκειται για λογοτεχνικά κείμενα. ²⁶ Τι γίνεται λοιπόν με εκείνα τα στοιχεία που έχουν να κάνουν με ρητορικές, τυπικές και άτυπες, και είδη και απαιτούν μια σε βάθος γνώση της συγχρονίας και της διαχρονίας των κειμένων, της λογοτεχνίας εν γένει, της Ιστορίας και της ατμόσφαιρας μιας εποχής τόσο στην κουλτούρα υποδοχής όσο και την κουλτούρα αφετηρίας; Όταν μάλιστα τα εν λόγω στοιχεία οφείλουν να ενσωματωθούν, τρόπον τινά, στη μετάφραση; Το πρόβλημα αυτό το συναντά σε μεγάλο βαθμό ο μεταφραστής που καταπιάνεται με το μεταμοντέρνο μυθιστόρημα λόγου χάρη, και δη την «ιστοριογραφική μεταμυθοπλασία». Εκείνα τα έργα δηλαδή που «κάνουν συστηματική χρήση και κατάχρηση ιστορικών τεκμηρίων και τεκμηρίωσης, κατά τρόπο ώστε να υπογραμμίζουν τόσο τη ρηματική φύση αυτών των αναπαραστάσεων του παρελθόντος όσο και την αφηγηματοποιημένη μορφή στην οποία τις διαβάζουμε». ²⁷ Κι αυτό διότι στα συγκεκριμένα έργα, αν και όχι μόνο σε αυτά φυσικά ²⁸, αναδεικνύεται περίτρανα το πρόβλημα της διακειμενικότητας όχι πλέον με την απολύτως κλασική έννοια που προσδίδει στον όρο η Julia Kristeva, αλλά με τη συγκεκριμένη χρήση του όρου που κάνει ο Jean-Louis Cordonnier ²⁹ στο πλαίσιο της μεταφρασεολογίας, ως σχέση του μεταφρασμένου ή υπό μετάφραση κειμένου με τα κείμενα που το διατρέχουν, ρητώς ή αρρήτως – και στο σημείο αυτό έχουμε την κλασική διακειμενικότητα. Με τα περικείμενά του που το υποστηρίζουν και το ερμηνεύουν, ανήκουν στην αλλότρια κουλτούρα και εκτείνονται από το σώμα κειμένων του συγγραφέα, τα έργα άλλων, σύγχρονα και παλαιότερα ή νεότερα, ως τα κάθε λογής σχόλια για το έργο και το συγγραφέα, γραπτά, προφορικά (οπτικοακουστικά μέσα), άμεσες μαρτυρίες, κριτικά κείμενα και αποτιμήσεις των αναγνωστών κ.ά.· και τέλος, όλα εκείνα τα στοιχεία της κουλτούρας υποδοχής του κειμένου που θα επιτρέψουν την πρόσληψη και την κατά το δυνατόν καλύτερη αφομοίωσή του, «τα κλειδιά δηλαδή που διαθέτει η ίδια του η κουλτούρα (του μεταφραστή) για να προσεγγίσει το κείμενο του Άλλου» ³⁰.

Είναι προφανές ότι αυτά τα στοιχεία αφορούν κάθε μετάφραση έργου και όχι μόνο το μεταμοντέρνο μυθιστόρημα, στο οποίο εντούτοις παρουσιάζονται με ιδιαίτερη ένταση και γι' αυτό το χρησιμοποιούμε εν προκειμένω ως παράδειγμα (το μεταμοντέρνο μυθιστόρημα δηλαδή μας παρέχει ένα πραγματικά μεγάλο πεδίο ανάλογων προβλημάτων κάθε είδους). Ως συγκεκριμένο παρά-

δειγμα θα χρησιμοποιήσουμε το κράμα ιστοριογραφικής και επιστημονικής μεταμυθοπλασίας, την *Αρχή του Ντ' Αλαμπέρ* του Andrew Crumey³¹. Για το μυθιστόρημα αυτό ισχύει η παρατήρηση που είχα κάνει σχετικά με ένα νεοελληνικό δείγμα ιστοριογραφικής μεταμυθοπλασίας³²: «τα γεγονότα δεν υπάρχουν παρά αφού καταγραφούν, αφού γραφτούν, και στην πράξη το παρελθόν δεν είναι παρά ένα μεγα-κείμενο, ένα κείμενο των κειμένων, που από τη φύση και τη δομή του αποκλείει την παγίωση των μορφών. Πόσο μάλλον όταν τίθεται ευθέως, στο τέλος, το ζήτημα της αυθεντικότητας, της πλαστότητας και της παραποίησης των τεκμηρίων [...]. Το οποίο δυναμιτίζει το ίδιο το μυθιστόρημα, αποτελώντας την ίδια στιγμή τον κατεξοχήν συνεκτικό ιστό του: το τεκμήριο αποτελεί τη *sine qua non* προϋπόθεση της αντικειμενικότητας και την εν δυνάμει αναίρεσή της». Σ' αυτήν ακριβώς τη λογική κινείται και η *Αρχή του Ντ' Αλαμπέρ*, η οποία εισέρχεται στο χώρο της ιστορίας του πολιτισμού μέσα από την ιστορία της επιστήμης και της φιλοσοφίας: «Ο Κράμεϋ χρησιμοποιεί την εξειδικευμένη γνώση που λόγω σπουδών κατέχει με τρόπο παράδοξο· τη διαχειρίζεται κυρίως ως πλαίσιο και ως πρόσχημα, για να γράψει έργα θραυσματικά και καλειδοσκοπικά, που στη μεταμοντέρνα δομή τους αναπαράγουν αντίστροφα την προθετικότητα των φιλοσοφικών αφηγήσεων του 18ου αιώνα, του Βολταίρου ή του Samuel Johnson, οι οποίες φιλοδοξούσαν να ερμηνεύσουν την ανθρώπινη ύπαρξη και τον κόσμο με βάση τη λογική και να αναδείξουν την ενότητα και μοναδικότητα του κόσμου των αισθήσεων και της φύσης».³³

Στα ανοιχτά αυτά έργα λοιπόν το πρόβλημα είναι, θα λέγαμε με μια λέξη, η πολυπλοκότητα της κατά Cordonnier διακειμενικότητας, η ανάγκη δηλαδή ο μεταφραστής να είναι και ιστορικός, και επιστήμονας, και κυρίως βαθιά υποψιασμένος, ώστε να παρακολουθήσει την αναζήτηση των συγκεκριμένων κειμένων, που πόρρω απέχει της αντίστοιχης του μοντερνισμού. Και εννοούμε ότι είναι πλέον αποδεκτή ως κυρίαρχη διάκριση μεταξύ του μοντερνιστικού και του μεταμοντερνιστικού μυθιστορήματος η πρώτη αρχή τους: ο μοντερνισμός διερωτάται περί του τι μπορεί να μάθει για την πραγματικότητα· ο μεταμοντερνισμός περί του τι είναι η πραγματικότητα. Με αποτέλεσμα ο αναγνώστης, και ο μεταφραστής, ως ο πλέον επαρκής και ειδήμων αναγνώστης, να οφείλει να διαχωρίσει κατ' αρχάς το πραγματικό, ως αναφορά και τεκμήριο, από το αληθοφανές πλαστό, την Ιστορία από την απομίμησή της. Να εξοικειωθεί με τις διαφορετικές ρητορικές των κειμένων, που γίνονται σημεία των γεγονότων τα οποία ένας επίσημος ή άτυπος ιστορικός έχει μετατρέψει σε συμβάντα. Να αναζητήσει παρόμοιες ρητορικές στις οποίες μπορεί να αναχθεί, ώστε το μετάφρασμα να είναι

«οικείο» στους αναγνώστες της κουλτούρας υποδοχής – ή εν πάση περιπτώσει να ενσωματώσει τρόπους που θα δημιουργήσουν τις συνθήκες της πρόσληψής του. Να ξεπεράσει με κάθε τρόπο τις τεράστιες διαφορές που προκύπτουν από τη διαφορετική ανάπτυξη της Ελλάδας, στην προκειμένη περίπτωση, και της Ευρώπης, τις διαφορές δηλαδή κοινωνικής δομής, πολιτισμικής ανάπτυξης, οργάνωσης του Ευρωπαϊκού και Νεοελληνικού 18ου αιώνα και του Διαφωτισμού. Να δημιουργήσει δηλαδή μια επιπλέον διατομή στους ενδιάμεσους κόσμους όπου ενδιατρίβει. Τέλος, να φροντίσει ώστε το κείμενο να διατηρήσει την αυθεντικότητά του, χωρίς να καταστεί ακατανόητο για τον αναγνώστη. Πράγμα που προϋποθέτει ότι «οι μεταφραστικές διευθετήσεις στις οποίες προβαίνει (ο μεταφραστής) ερειδονται, υπό την έννοια αυτή, στην ικανότητά του να αξιολογεί την κατάσταση των ανταλλαγών ανάμεσα στις δύο κουλτούρες στο δικό του χωρόχρονο, στην ενεργό αντίληψή του της διαπολιτισμικότητας, όπως θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε»³⁴. και έχουν στόχο να καταστήσουν το μετάφρασμα προσιτό στο ευρύ κοινό.³⁵ Τέλος, το ευκολότερο ίσως, αλλά καθόλου ασήμαντο ως προς την ποιότητα του τελικού μεταφράσματος, είναι η ακριβής μεταφορά των αντικειμένων και των ιδεών από τη μία χώρα και τη μία εποχή στην άλλη, πράγμα που προϋποθέτει μια τεράστια έρευνα τεκμηρίωσης.

Αν επαγγελματίας μεταφραστής, στις νέες συνθήκες, ορίζεται ο επιλέγων και αποδεχόμενος εν επιγνώσει να υλοποιήσει μια μετάφραση³⁶, ακόμα και όταν η μετάφραση δεν αποτελεί την κύρια πηγή εισοδημάτων του, τότε είναι προφανές ότι ο μεταφραστής των εν λόγω έργων οφείλει τουλάχιστον να είναι και ο ίδιος λόγιος, χωρίς ωστόσο η λογισσύνη του να τον απαλλάσσει, πάντα, από όλα τα προαναφερθέντα προβλήματα. Πόσο μάλλον αφού οι μεταφράσεις δεν γίνονται *in vitro*, αλλά έχουν συγκεκριμένες προθεσμίες παράδοσης, οι οποίες δεν μπορούν να παραβιάζονται εις βάρος των περιορισμών έκδοσης ενός βιβλίου.³⁷ Στο σημείο αυτό, παρεμβαίνει η τεχνολογία, η οποία αποτελεί τον καλύτερο φίλο του μεταφραστή, όσο και αν οι μεταφραστές έργων³⁸ επιμένουν να την αντιμετωπίζουν με καχυποψία. Και λέγοντας τεχνολογία, δεν αναφερόμαστε προφανώς στην επεξεργασία κειμένου, η ανάπτυξη της χρησιμότητας της οποίας δεν έχει θέση στο παρόν κείμενο.³⁹ Αλλά στα εργαλεία ανάλυσης κειμένου και ηλεκτρονικής και διαδικτυακής τεκμηρίωσης, τα οποία τίθενται στην υπηρεσία του μεταφραστή, και ειδικότερα στο Διαδίκτυο ως κατεξοχήν τόπο της διαπολιτισμικότητας και έναν από τους ενδιάμεσους κόσμους στους οποίους πλέον, για τους λόγους που αναφέρουμε στη συνέχεια, διεξάγεται το μεταφράζειν.

Θα ξεκινήσουμε από μια προκαταρκτική παρατήρηση για την πενία του

ελληνικού ψηφιακού περιεχομένου, η οποία λειτουργεί αποτρεπτικά για τον επίδοξο μεταφραστή των ελληνικών έργων, αφού στον δυτικό κόσμο⁴⁰ οι παλιές πλέον νέες τεχνολογίες και το Διαδίκτυο θεωρούνται αναπόσπαστο τμήμα της εργασίας του μεταφραστή και του φιλόλογου⁴¹ – η φιλολογική εργασία αποτελεί συχνά τμήμα της μεταφραστικής εργασίας στην περίπτωση των συγκεκριμένων έργων. Ας δούμε όμως πιο συγκεκριμένα πώς το Διαδίκτυο παρεμβαίνει στη μεταφραστική πράξη. Η πρώτη και κύρια συμβολή του αφορά και πάλι μια μετακίνηση, όχι όμως πια του αναγνώστη προς το συγγραφέα και το αντίστροφο, αλλά τη μετακίνηση της βιβλιοθήκης προς το μεταφραστή – στην ουσία, επομένως, αφορά τη μη μετακίνηση του μεταφραστή. Οι εγκυκλοπαίδειες, τα λεξικά, τα πληροφοριακά κείμενα που μπορεί να βρει ο μεταφραστής στο Διαδίκτυο⁴² είναι πηγές πολύτιμες, στις οποίες έχει πρόσβαση από το χώρο εργασίας του. Εννοούμε με αυτό ότι ο μεταφραστής, ο οποίος θα ήθελε να αποκτήσει εικόνα για τα κείμενα του Γαλλικού Διαφωτισμού, τον d' Alembert και τα έργα του, την *Εγκυκλοπαίδεια*, την εποχή κ.λπ., θα όφειλε να περάσει ώρες επί ωρών σε μια πολύ καλή γαλλική βιβλιοθήκη – η οποία επιπλέον δεν είναι βέβαιο ότι υπάρχει στην Ελλάδα. Επομένως, το μετάφρασμα υπονομευόταν εξαρχής από την απόσταση που χώριζε το μεταφραστή από τις πηγές του. Με το Διαδίκτυο, έχει τη βιβλιοθήκη αυτή, τις βιβλιοθήκες μάλλον, στην οθόνη του, βιβλιοθήκες ακαδημαϊκές και εθνικές, με δωρεάν πρόσβαση ή όχι, ιδιωτικές και δημόσιες. Διαθέτει όμως επίσης και την ίδια την υπερκειμενική βιβλιοθήκη που συνιστά το Διαδίκτυο καθαυτό. Ας πούμε ότι θέλει, λόγου χάρη, να διασταυρώσει κατά πόσο ένα ιστορικό πρόσωπο είναι πραγματικό και ένα γεγονός-συμβάν περιγράφεται με όρους αληθείας. Για παράδειγμα, θα μπορούσε εύκολα να βρει σε μια Εγκυκλοπαίδεια τις λεπτομέρειες της βιογραφίας του d' Alembert, κατά πόσον υπήρξε όντως εγκαταλειμμένο τέκνο της Madame de Tencin και του Ιππότη Destouches, και εύκολα να υποθέσει τη μυθιστοριογραφική επεξεργασία της σχέσης του με τη δεσποινίδα de l' Espinasse, οπότε το Διαδίκτυο του προσφέρει φαινομενικά οικονομία χρόνου και άμεση πρόσβαση σε πολλαπλές πηγές και μόνο. Στην πραγματικότητα, όμως, τον ωθεί στην αναζήτηση μιας πιο σύνθετης και πιο πολυφωνικής πληροφορίας, στο χρόνο που εξοικονομεί. Όσον αφορά όμως την *Κοσμογραφία* του Μάγκνους Φέργκιουσον, το οποίο φτάνει στο μυθιστόρημα στα χέρια του d' Alembert και αλλάζει την αντίληψή του για τα πράγματα, η επικουρία του Διαδικτύου είναι πολύ πιο σημαντική: επιτρέπει στο μεταφραστή να διεξαγάγει μια πολύ αναλυτική έρευνα, ώστε να εντοπίσει την πλαστότητα ή την αυθεντικότητα του κειμένου, διασταυρώνοντας πληροφορίες από πολλές πηγές και βιβλιοθήκες, αλλά και ανατρέχοντας σε

παρόμοια έργα της ίδιας περιόδου. Έτσι, αφενός ο μεταφραστής ανάγεται στην οντολογική ερώτηση του μυθιστορήματος, τι είναι η πραγματικότητα, ανατρέχοντας στη δυνητική⁴³ πραγματικότητα του Διαδικτύου για να εξερευνήσει μια άλλη, κειμενική δυνητική πραγματικότητα. Και αφετέρου, αντλεί στοιχεία που θα τον βοηθήσουν στην κατανόηση του κλίματος στη συγκεκριμένη επιστήμη, των συζητήσεων που διεξάγονταν στο συγκεκριμένο χωρόχρονο και των επιστημονικών δεδομένων της εποχής, για να μπορέσει να αποδώσει το συγκεκριμένο κείμενο. Σε ανάλογο επίπεδο κινείται και η αναδρομή στις επιστολές της εποχής, ώστε να γίνει αντιληπτή η χροιά της κομψής γλώσσας που χρησιμοποιείτο, η διαφοροποίησή της από τη σημερινή τρέχουσα γλώσσα και να διατηρηθεί και στη μετάφραση η υφολογική πολυσυλλεκτικότητα του κειμένου αφενός (επιστημονικό κείμενο, φιλοσοφικό κείμενο, επιστολή, αφήγηση) και η απόστασή του από τη σημερινή πραγματικότητα. Αρκεί να σημειώσουμε, πάντως, μένοντας πάντα στην πρώτη από τις τρεις ιστορίες του Crumey, ότι η ψηφιακή βιβλιοθήκη της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Γαλλίας⁴⁴ στην αναζήτηση με το όνομα του d' Alembert δίνει 78 έγγραφα, από ανέκδοτες επιστολές ως επιστημονικά άρθρα και συγγράμματα. Ενώ για όσους θα αντιτάξουν ότι ο μεταφραστής ενός άγγλου συγγραφέα δεν οφείλει να γνωρίζει αναγκαστικά και τη γαλλική, η απάντηση είναι ότι το κείμενο της *Εγκυκλοπαίδειας* υπάρχει και στα αγγλικά⁴⁵, όπως και πολλά άλλα κείμενα⁴⁶, με πρώτη και κύρια την κατεξοχήν διακειμενική αναφορά του έργου του Crumey, το *Όνειρο του Ντ' Αλαμπέρ* του Denis Diderot⁴⁷.

Στο σημείο αυτό αξίζει να κάνουμε μια παρέκβαση σχετικά με την αξιολόγηση της πληροφορίας στο Διαδίκτυο, στην οποία οφείλει απαραίτητως να προβαίνει κάθε χρήστης, και πολύ περισσότερο ο μεταφραστής. Πρέπει δηλαδή να εξετάζει προκαταρκτικά την αξιοπιστία της πηγής την οποία συμβουλευεται, προκειμένου να μην έχει τα αντίθετα από τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.⁴⁸ Ο έλεγχος της αξιοπιστίας του περιεχομένου των ιστοσελίδων δεν διαφέρει σημαντικά από εκείνον που διεξάγει κανείς σε πραγματικές συνθήκες. Ανατρέχει δηλαδή κατά προτεραιότητα στις επίσημες πηγές, στα αυθεντικά κείμενα που δίνουν στοιχεία της ψηφιοποίησής τους, σε ακαδημαϊκές ιστοσελίδες και ιστοσελίδες ειδικών οργανισμών και ιδρυμάτων, αλλά και προσώπων εγνωσμένου κύρους. Και στη συνέχεια συλλέγει, κριτικά, πληροφορίες οι οποίες χρήζουν επαλήθευσης, από πηγές λιγότερο γνωστές, αλλά όχι αναγκαστικά και γι' αυτό λιγότερο έγκυρες, όπως ιστοσελίδες φοιτητών και ερασιτεχνών με πάθος για τα γράμματα και τις επιστήμες, οι οποίοι συχνά αναπαράγουν απλώς δυσεύρετες αξιόπιστες πηγές. Έχει σημασία πάντως να σημειώσουμε ότι το Διαδίκτυο είναι

μια δεξαμενή, μια παρακαταθήκη γνώσεων θεσμικών και μη, ότι δηλαδή ένα σημαντικό κομμάτι του αποτελείται από μείζονος σημασίας υποταγμένες γνώσεις⁴⁹, για να μιλήσουμε με όρους του Michel Foucault, τις οποίες οφείλει επίσης κανείς, και ο μεταφραστής ιδιαιτέρως, να λαμβάνει πολύ σοβαρά υπόψη του. Στις γνώσεις αυτές έχει συχνά πρόσβαση μέσω της επικοινωνίας με τους άλλους μεταφραστές στις λίστες επικοινωνίας⁵⁰, στις ομάδες νέων (usenet⁵¹), αλλά και με το απλό ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και μέσω των blogs⁵², της νέας αυτής μορφής προσωπικής, ημερολογιακής ιστοσελίδας. Αυτή η επικοινωνία αποτελεί το αποκορύφωμα της προσφοράς του Διαδικτύου, αφού ο μεταφραστής πραγματικά συνεργάζεται με τον Άλλον, μοιράζεται μια γνώση συλλογική, δημιουργεί τη συλλογική νοημοσύνη όπως την ονομάζει ο Pierre Lévy⁵³.

Το Διαδίκτυο όμως προσφέρει στο μεταφραστή άλλες δύο σημαντικές υπηρεσίες: πρόσβαση σε κειμενικές βάσεις που του επιτρέπουν να ενισχύσει την εικόνα του για το ιδιαίτερο ύφος μιας εποχής· και, κυρίως, πρόσβαση σε σώματα κειμένων της δικής του κουλτούρας, που θα του επιτρέψουν τελικά να επιλέξει το επίπεδο γλώσσας το οποίο θα χρησιμοποιήσει. Στην προκειμένη περίπτωση, θα πρέπει να σημειώσουμε εντούτοις ότι το ελληνικό ψηφιακό περιεχόμενο μάλλον οδηγεί σε πηγές⁵⁴ και πληροφοριακά κείμενα⁵⁵, παρά παρέχει πρόσβαση σε καθαυτό κείμενα. Η αρωγή αυτή όμως είναι εξίσου σημαντική, εφόσον ο Έλληνας μεταφραστής έχει τουλάχιστον τη δυνατότητα να συμβουλευτεί τα συγκεκριμένα κείμενα στις ελληνικές βιβλιοθήκες. Το πρόβλημα παραμένει για τον ξένο μεταφραστή, που αποθαρρύνεται λόγω έλλειψης πηγών και στοιχείων. Η χρήση του Διαδικτύου, όμως, η οποία μπορεί να διευκολύνει πολύ τόσο τον Έλληνα όσο και τον αλλοδαπό μεταφραστή είναι η χρησιμοποίησή του ως πολύγλωσσου ή και μονόγλωσσου σώματος κειμένων, η αναζήτηση δηλαδή μιας λέξης και της μετάφρασής της σε μια γλώσσα που θα καταστήσει ευκολότερη τη μετάβαση στην ελληνική λόγω χάρη. Η συγκεκριμένη διαδικασία είναι εξαιρετικά χρήσιμη σε περιπτώσεις ορολογικών δυσχερειών, δεδομένου ότι το πλέον ενημερωμένο ζεύγος γλωσσών στην ορολογία, έντυπη και ηλεκτρονική, είναι το ζεύγος αγγλικά-ελληνικά. Με τον ίδιο τρόπο μπορεί να επιβεβαιωθεί το περιεχόμενο μιας λέξης μιας συγκεκριμένης γλώσσας, η οποία δεν απαντά στα λεξικά, αλλά ούτε και στο Διαδίκτυο. Η διαδικασία είναι ίσως λίγο πιο σύνθετη, αν πάρουμε έναν όρο της ίδιας της *Εγκυκλοπαίδειας*, λόγου χάρη, και προϋποθέτει τα εξής στάδια: εντοπισμός του όρου στο γαλλικό κείμενο, εντοπισμός της αγγλικής μετάφρασης του κειμένου και του συγκεκριμένου όρου και αναζήτηση του αγγλικού πλέον όρου είτε στα αγγλοαγγλικά λεξικά, είτε, αν δεν υπάρχει, απευθείας στο Διαδίκτυο.⁵⁶ Εδώ θα πρέπει να αναφερθούμε και σε μια νέα υπηρεσία ορισμένων ηλεκτρονικών βιβλιοπωλείων,

όπως το γνωστό www.amazon.com, αλλά και σε πολλούς εκδοτικούς οίκους, όπως τον John Benjamins, που επιτρέπουν στους αναγνώστες τους να πραγματοποιούν αναζητήσεις στο περιεχόμενο των βιβλίων και να διαβάζουν χωρίς χρέωση πολλές σελίδες τους. Ενώ οι εκδοτικοί οίκοι προωθούν και επί χρήμασι ηλεκτρονική πρόσβαση σε άρθρα και βιβλία, με αποτέλεσμα εύκολα και σχετικά φτηνά ο μεταφραστής να συμβουλευεται το πολύτιμο κείμενο.⁵⁷ Έτσι, ο μεταφραστής που αναζητά κάποια συγκεκριμένη λέξη, ή ένα συγκεκριμένο χωρίο, έχει μπροστά του ένα τεράστιο φάσμα επιλογών.

Αντίστοιχα, πάλι, ο μεταφραστής μπορεί να χρησιμοποιήσει το Διαδίκτυο ως μονόγλωσσο σώμα κειμένων, για να ελέγξει τη χρήση μιας λέξης την οποία θα ήθελε να χρησιμοποιήσει στη μετάφρασή του, παραδείγματος χάριν. Θα αναφέρω ως τελευταίο παράδειγμα τη λέξη «βιβλιοφύλαξ», την οποία ενδεχομένως ο μεταφραστής θα θέλει να χρησιμοποιήσει αντί της λέξης «βιβλιοθηκάριος» στη μετάφραση της *Εγκυκλοπαίδειας* και πάλι, ώστε το κείμενό του να «υποδύεται» καλύτερα ίσως το λόγο του 18ου αιώνα. Η αναζήτηση στο ελληνικό Διαδίκτυο είναι εξαιρετικά γόνιμη και υποδεικνύει στο μεταφραστή ότι μπορεί να χρησιμοποιήσει τη συγκεκριμένη λέξη.⁵⁸

Μέσα από τη σύντομη αυτή εξέταση, διαπιστώνουμε επομένως ότι το Διαδίκτυο λειτουργεί πράγματι ως κατεξοχήν διαπολιτισμικός τόπος και μέσο ενίσχυσης της διαπολιτισμικής ταυτότητας του μεταφραστή. Ακόμα καλύτερα, είναι ο τόπος όπου αναδύονται και αναφαίνονται οι διασυνδέσεις ανάμεσα στις κουλτούρες, είτε σε επίπεδο ατόμων που συνεργάζονται –και η συνεργασία είναι όρος-κλειδί για τη μετάφραση– και οι οποίοι δεν θα μπορούσαν ποτέ πριν να συναντηθούν, καταργώντας τις αποστάσεις· είτε στο επίπεδο των υπερκειμένων που κατατίθενται και με την πολλαπλή δικτύωσή τους φέρνουν στο φως τις κοινές διαδρομές των λαών. Το Διαδίκτυο συνεπικουρεί λοιπόν το μεταφραστή στην κατανόηση των συμφραζομένων, στην εύρεση όρων, στην αναζήτηση ρητορικών τρόπων και ύφους, στη βαθύτερη κατανόηση της κουλτούρας του Άλλου, αλλά και της δικής του, έτσι ώστε να μπορέσει να κάμψει τις αντιστάσεις που θα συναντήσει στο προς μετάφραση κείμενο. Υποστηρίζει την προσπάθειά του να κάμψει τις αντίστοιχες αντιστάσεις της κουλτούρας υποδοχής, διευκολύνοντας την αναζήτηση κοινών σημείων αναφοράς σε αντίστοιχες ή κοντινές χρονικές περιόδους· ή τουλάχιστον αναζητώντας τους τρόπους με τους οποίους η εν λόγω προσέγγιση έχει εν μέρει ή εν όλω πραγματοποιηθεί στο παρελθόν. Παράλληλα όμως δίνει ώθηση και στη διαπολιτισμικότητα αυτή καθαυτή, εφόσον το Διαδίκτυο, μέσα από τα ηλεκτρονικά κείμενα και την ηλεκτρονική επικοινωνία, φωτίζει πτυχές διαπολιτισμικών σχέσεων άγνωστες και

σημαντικές και ανοίγει στο μεταφραστή νέους δρόμους ερμηνείας και επομένως απόδοσης. Αναφέρομαι, λόγου χάρη, στη δυνατότητα αναζήτησης σε μια κειμενική βάση ή έναν συμφραστικό πίνακα ενός συγγραφέα αναφορών σχετικών με μια άλλη χώρα ή μια άλλη λογοτεχνία και στην περαιτέρω επεξεργασία των στοιχείων αυτών για την ανάλυση της αλληλεπίδρασης των πολιτισμικών συστημάτων σε συγκεκριμένες περιόδους.⁵⁹ Το μεταφραστικό ενδιαφέρον που προκύπτει από την επεξεργασία αυτή έγκειται στην εκμετάλλευση των λύσεων που έχουν ήδη δοθεί ή στη θεώρηση και την αναθεώρηση άλυτων δυσκολιών και αμφισημιών υπό το πρίσμα μιας συνολικής θεώρησης του έργου.

Υπάρχει όμως και μια τελευταία διάσταση, άμεσα συναρτώμενη με την πράξη της μετάφρασης, η διαφύλαξη της πολιτισμικής ποικιλομορφίας, στην οποία μπορεί να συμβάλει, και συμβάλλει ήδη, το Διαδίκτυο, όπως, για προφανείς λόγους, και η μετάφραση. Στο βαθμό που ο κυβερνοχώρος συνεχίζει να αποτελεί ένα χώρο ελεύθερων ανταλλαγών και ελεύθερης διακίνησης των ιδεών, η ελεύθερη πρόσβαση στην κειμενική παράδοση μιας κουλτούρας δεν μπορεί παρά να λειτουργήσει υπέρ της ενίσχυσης της – κάτι που ενδιαφέρει ιδιαίτερω την Ελλάδα, εφόσον η δυνητική πραγματικότητα αποτελεί μια σημαντική διέξοδο για τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες.

Είναι λοιπόν αδιαμφισβήτητο ότι οι νέες τεχνολογίες παρέχουν σήμερα σημαντικά εργαλεία, τα οποία προϋποθέτουν την παιδεία του μεταφραστή, αλλά και τη διευρύνουν, ανοίγοντας δυνατότητες άγνωστες ως σήμερα και δημιουργώντας μεγάλες προσδοκίες για το μέλλον. Όπως επίσης αδιαμφισβήτητο είναι ότι η μετάφραση και οι νέες τεχνολογίες είναι οργανικά συνδεδεμένες, ως πολιτισμικά και διαπολιτισμικά φαινόμενα, τα οποία προάγουν την ίδια στιγμή τη διαπολιτισμικότητα, η οποία μαζί με την πολιτισμική ποικιλομορφία αποτελεί έναν από τους επιθυμητούς άξονες της ανάπτυξης του σύγχρονου κόσμου.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1 Αλλά και τον Antoine Berman, ο οποίος λέει χαρακτηριστικά: «Στην πραγματικότητα, το πρώτο “θεωρητικό” κείμενο για τη μετάφραση είναι κατά πάσα πιθανότητα η πραγματεία του Schleiermacher *Περί των διαφόρων μεθόδων του μεταφράζω* (Βερολίνο, 1821)», στο «Η μετάφραση και οι λόγοι της», *Ποίηση*, 10, σ. 227.

2 George Steiner, *Μετά τη Βαβέλ*. Μτφρ. Γ. Κονδύλης – Επιμ. Α. Μπερλής. Scripta, 2004, σ. 746.

3 Friedrich Schleiermacher, *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*. Βλ. τη μετάφραση του κειμένου από τον Berman στο *Les Tours de Babel*, Mauvezin, Τουλούζη, Trans-Europ-Repress, 1985, σσ. 278-347.

4 Κικέρωνα, «*De optime genere oratorum*», 13-14 και Κικέρωνα, *De oratore*, 1, 155.

5 *De optime genere interpretandi*. Επιστολή 57 στον Παμμάχιο. Στο: Caroll, Paul, *The Satirical Letters of St Jerome*. Gateway, 1958, σσ. 132-151.

6 Anthony Pym, *Pour une éthique du traducteur*, Artois Presses Université, 1997, σσ. 21-22.

7 Βλ. λόγου χάρη το άρθρο του «Translational ethics and electronic technologies». Ανακοίνωση στο 6ο Σεμινάριο «Επιστημονική και τεχνική μετάφραση στην πορτογαλική γλώσσα και επαγγελματική θέση του μεταφραστή», Fundação Calouste Gulbenkian, Λισαβόνα, 11 Νοεμβρίου 2003. Υπό έκδοση στα πρακτικά του Σεμιναρίου και διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.fut.es/~apym/on-line/lisbon_ethics.pdf.

8 Ο Pym θέτει εν προκειμένω το ζήτημα της λειτουργικότητας και της σκοπιμότητας μιας μετάφρασης όσον αφορά τόσο

την αλλότρια κουλτούρα όσο και την κουλτούρα υποδοχής, σε συνάρτηση με την πολλαπλή αιτιότητα, όπως την ονομάζει, μιας μετάφρασης.

9 Βλ. Pym, *Pour une éthique du traducteur*, ό.π., σ. 13 και αλλού.

10 Ηροδότου, *Εντέρηη*, 153-154 και 163.

11 «Για να μεταφράσει κανείς μια ξένη γλώσσα, θα πρέπει να πληροί δύο προϋποθέσεις. Και οι δύο είναι αναγκαίες, αλλά καμία τους δεν αρκεί από μόνη της: θα πρέπει πρώτον να σπουδάσει την ξένη γλώσσα, και δεύτερον να μελετήσει (συστηματικά) την εθνογραφία της κοινότητας που εκφράζει αυτή η γλώσσα. Καμία μετάφραση δεν είναι απολύτως σωστή αν δεν ικανοποιείται αυτή η διπλή προϋπόθεση». Georges Mounin, *Τα θεωρητικά προβλήματα της μετάφρασης*. Μτφρ. Ιωάννα Παπασπυρίδου, Τραυλός, 2002, σ. 231.

12 Όπως σωστά επισημαίνει ο George Steiner: «Το μυστήριο της εννοηματομένης μεταφοράς είναι, ουσιαστικά, το ίδιο είτε μεταφράζουμε την επόμενη φορτωτική ή τον *Paradiso*», παρότι ο ίδιος, όπως και ο Berman, ευνοούν σαφώς τη λογοτεχνική μετάφραση, τη μετάφραση δηλαδή των έργων. Steiner, *Μετά τη Βαβέλ*, ό.π., σ. 431.

13 «Η μετάφραση και οι λόγοι της», *Ποίηση*, 10.

14 Για τη σχέση μετάφρασης και δυτικής φιλοσοφίας, βλ. Pym, «Translation Studies and Western Philosophy». Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <http://www.fut.es/%7Eapym/on-line/philosophy.pdf>. Το κείμενο στην τελική του μορφή θα δημοσιευτεί στο: Kuhlczak, Piotr και Littau, Karin (επιμ.), *The Companion to Translation Studies (Multilingual Matters)*.

15 Για τις απόψεις του Gouadec, βλ. μεταξύ άλλων: Daniel Gouadec, *Profession:*

traducteur, La Maison du Dictionnaire, 2002.

16 Κατά τη γνωστή διάκριση του Jean-Rene Ladmiral: «Sourciers et ciblistes», *Revue de l'esthétique*, 12, σσ. 33-42.

17 Βλ. Lawrence Venuti, *The Scandals of Translation, Towards an Ethics of Difference*. Routledge, 1998.

18 «Το γνωρίζουμε ότι η μη μεταφρασσιμότητα δεν αποτελεί μια απόλυτη έννοια: σημαίνει απλώς ότι ένας μεταφραστής και η γλώσσα του δεν μπορούν ακόμη να μεταφράσουν *hic et nunc*. Η χρονικότητα του μεταφράζειν είναι μια πεπερασμένη χρονικότητα: πάντα μεταφράζουμε *rechtzeitig*, “την κατάλληλη στιγμή”». Antoine Berman, «Critique, commentaire et traduction (Quelques réflexions à partir de Benjamin et de Blanchot)», *Poésie*, 37, 1986, σσ. 88-106.

19 Το αμερικανικό μοντέλο της μεταποικιακής κριτικής οδηγείται συχνά σε υπερβολές, που υποκρύπτουν νέες κανονικοποιήσεις. Για μια εικόνα των θεωριών αυτών, βλ. Jeremy Munday, *Μεταφραστικές σπονδές*. Μτφρ. Άγγελος Φιλιππάτος, 2004, σ. 205 κ.ε.

20 Pym, *ό.π.*

21 Βλ. Jean-Louis Cordonnier, *Traduction et culture*, Hatier/Didier, 1995, σ. 180 κ.ε., κ.α.

22 Pym, *ό.π.*, σ. 14.

23 Τυπικό παράδειγμα αποτελεί η μεταποικιακή κριτική, αλλά και η ερμηνεία της ερμηνευτικής του Schleiermacher υπό το φως της αντίθεσής του στη ναπολέοντεια επέκταση στη Γερμανία.

24 Έργα ξόζα, σότο ή ζουλού, λόγου χάρη.

25 Cordonnier, *Traduction et culture*, *ό.π.*

26 Στις υποσημειώσεις, πάντως, οι οποίες έχουν να κάνουν με αποσαφηνίσεις όρων και πραγματολογικών στοιχεί-

ων, το Διαδίκτυο είναι πολύτιμος αρωγός. Άλλωστε, όπως έλεγε και πάλι ο Antoine Berman, «το σχόλιο, η κριτική και η μετάφραση είναι τα *τρία* πεπρωμένα των έργων». Berman, «Critique, commentaire et traduction (Quelques réflexions à partir de Benjamin et de Blanchot)», *ό.π.*, σ. 88.

27 Linda Hutcheon, *The Politics of Postmodernism*. Routledge, 1989, σ. 87.

28 Ανάλογης υφής προβλήματα συναντά κανείς σε όλα τα έργα, ειδικά τα πειραματικά, από τα ποιήματα του John Berryman ως τα έργα των μελών του Ουίπρο, λόγου χάρη.

29 Cordonnier, *Traduction et culture*, *ό.π.*, σ. 182.

30 Cordonnier, *ό.π.*, σ. 182.

31 Μτφρ. Τεύκρου Μιχαηλίδη, Πόλις, 2002.

32 Τιτίκα Δημητρούλια, «Η Ιστορία ως προσωπική παραμυθία», *Εντευκτήριο* 68, σ. 126.

33 Τιτίκα Δημητρούλια, «Μνήμη, λογική και φαντασία», *Η Αυγή*, 11-5-2003.

34 Το συγκεκριμένο παράθεμα το αναφέρει η Inês Oseki-Dépré: http://francophonie-up.univ-mrs.fr/dess/cours_aix/oseki/page06.html.

35 Οι στρατηγικές διαχείρισης του αλλότριου στη μετάφραση είναι πολλές. Η περίπτωση του Pierre Klossowski και της μετάφρασής του της *Ανειάδας* (1969) αποτελεί μια ακραία περίπτωση, εφόσον το μετάφρασμα ήταν ακατανόητο για τον γάλλο αναγνώστη – και παραβιάζονταν έτσι η αρχική σκοπιμότητα του κειμένου του Βιργιλίου. Στους αντίποδες, ο Umberto Eco επέτρεψε την προσαρμογή του έργου του *Το όνομα του ρόδου* στα ρωσικά στα πρότυπα της ορθόδοξης εκκλησίας, με αμφίβολα αποτελέσματα και πάλι για τον αναγνώστη.

36 Pym, *ό.π.*, σσ. 136-7.

37 Υπάρχει μια τάση παραγνώρισης των συγκεκριμένων συνθηκών άσκησης της μετάφρασης σε μια συγκεκριμένη κριτική της μετάφρασης, που εστιάζεται στην απόδοση των λέξεων και ανάγει τη μετάφραση σε καλή χρήση του λεξικού και μόνο.

38 Η λογοτεχνική μετάφραση, δηλαδή, σύμφωνα με τη διάκριση του Antoine Berman. Οι μεταφραστές τεχνικών κειμένων, ως εκ της φύσης της εργασίας τους, είναι πολύ περισσότερο εξοικειωμένοι με τα εργαλεία αυτά, και μάλιστα με πολύ πιο πολύπλοκα (στον υποτιτλισμό, την προσαρμογή λογισμικού και ιστοσελίδων κ.λπ.).

39 Βλ. σχετικά τα πολύ ενδιαφέροντα: Anis, J., *Texte et ordinateur, L'écriture réinventée?*, De Boeck – Université, 1998. Jay David Bolter, *Writing Space: Computers, Hypertext and the Remediation of the print*. L. Erlbaum Associates, 2001.

40 Χρησιμοποιούμε τη διατύπωση αυτή για να διακρίνουμε την Ευρώπη και την Αμερική από τον υπόλοιπο κόσμο, που προφανώς έχει ελάχιστη επαφή με την τεχνολογία εν γένει.

41 Για μια σφαιρική εικόνα της σχέσης του μεταφραστή με τον υπολογιστή, βλ. Harold L. Somers, *Computers and Translation: A Translator's Guide*, John Benjamins, 2003.

42 Για μια εποπτεία των πηγών, μπορεί κανείς να επισκεφθεί τις ελληνικές ιστοσελίδες: www.translatio.gr και www.translatum.gr.

43 Για τον ορισμό της δυναμικής πραγματικότητας, βλ. Pierre Lévy, *Δυναμική πραγματικότητα*, μτφρ. Μ. Καραχάλιος. Κριτική, 1999.

44 <http://gallica.bnf.fr>

45 <http://www.hti.umich.edu/d/did/>

46 Να σημειώσουμε την αγγλόφωνη ιστοσελίδα που παραπέμπει στα επιστη-

μονικά άρθρα του D'Alembert στην *Εγκυκλοπαίδεια*, τα σχολιάζει και παραπέμπει στο κείμενο καθαυτό.

47 http://www.mala.bc.ca/~johnstoi/diderot/revedalembert_tofc.htm

48 Για μια βιβλιογραφία σχετική με την αξιολόγηση των ιστοσελίδων και των ψηφιακών πληροφοριών βλ. <http://www.lib.vt.edu/help/instruct/evaluate/evalbiblio.html>

49 Βλ. Michel Foucault, *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*, μτφρ. Τ. Δημητρούλια, Ψυχογιός 2002, σ. 17 κ.ε.

50 Κατάλογος ονομάτων και διευθύνσεων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, που έχουν ομαδοποιηθεί με ενιαίο όνομα. Όταν ένας χρήστης τοποθετήσει το όνομα του ταχυδρομικού καταλόγου στο πεδίο ενός προγράμματος ταχυδρομείου, το πρόγραμμα στέλνει το μήνυμα στο μηχάνημα στο οποίο εδρεύει ο ταχυδρομικός κατάλογος και το μηχάνημα εκείνο προωθεί αυτόματα το μήνυμα σε όλες τις διευθύνσεις που περιέχονται στον κατάλογο (ενδεχομένως αφού πρώτα το μήνυμα επιθεωρήσει ή επιμεληθεί ο συντονιστής του καταλόγου) (*Το λεξικό της πληροφορικής*, Κλειδάριθμος-Microsoft Press, 1998). Η διεθνής λίστα μεταφραστών: <http://www.geocities.com/Athens/7110/lantra.htm>.

51 Για τη δημιουργία του usenet, βλ. Michael Hauben και Ronda Hauben, *Netizens: on the history and impact of usenet and the internet*. Los Alamitos, CA, IEEE Computer society press, 1997.

52 Βλ. Τιτίκα Δημητρούλια, «Διαδικτυακά παράθυρα με θέα, *Καθημερινή της Κυριακής*, 20-3-2005.

53 «Είναι μία νοημοσύνη ευρέως διασπαρμένη, η οποία αξιοποιείται συνεχώς, και η αξιοποίησή της συντονίζεται σε πραγματικό χρόνο, οδηγώντας στην αποτελεσματική κινητοποίηση των δεξιοτή-

των». Lévy, *L' intelligence collective*, éd. de la Découverte, Παρίσι, 1995, σ. 29.

54 Σε αναζήτηση «νεοελληνικός διαφωτισμός», λόγου χάρη, στη μηχανή www.google.com.gr, είναι –σημαντικό αποτέλεσμα– η βιβλιογραφία: http://www.philology.gr/bibliographies/nef_diafotis.html

55 <http://www.karaberopoulos.gr/karaberopoulos/rhigas/7.asp> Πρόκειται για άρθρο σχετικό με το *Φυσικής απάνθισμα* του Ρήγα, στο πλαίσιο της αλληλεπίδρασης γαλλικού και νεοελληνικού διαφωτισμού.

56 Χρησιμοποιήσαμε το παράδειγμα του όρου *métier à bas*, εντοπίσαμε την αγγλική μετάφραση της *Εγκυκλοπαίδειας* στο βιβλιοπωλείο Amazon, αναζητήσαμε την αντίστοιχη αγγλική λέξη, και στη συνέχεια με τον αγγλικό πια όρο, *stocking loom*, αναζητήσαμε την περιγραφή που οδήγησε στη μετάφραση.

57 Αναφέρουμε επίσης ενδεικτικά τις

συνδρομητικές υπηρεσίες βιβλιοθήκης και κειμενικών βάσεων: www.questia.com και www.ingenta.com

58 Στην αναζήτηση στην ίδια μηχανή αναζήτησης του όρου *βιβλιοφύλαξ*, οδηγήθηκαμε αφενός σε ένα κείμενο του Ροΐδη: http://www.snhell.gr/anth_text.asp?id=897. Αφετέρου σε μια μοναστηριακή βιβλιοθήκη, στην οποία το αξίωμα συνεχίζει να υπάρχει: http://hellas.ncsr.gr/eastorthodox/church_of_greece/keim28.html

59 <http://www.languid.org/cgi-bin/shakespeare?st=search&keywords=greece>. Στην εν λόγω ιστοσελίδα βρίσκει κανείς τις εμφανίσεις της λέξης Ελλάδα στο σαιξπηρικό έργο. Ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν οι εμφανίσεις ξένων συγγραφέων στο έργο του Παπαδιαμάντη, για παράδειγμα, στην ηλεκτρονική έκδοση των *Απάντων* του από το Θησαυρό της Ελληνικής Γλώσσας.

S O M M A I R E

ΤΙΤΙΚΑ ΔΙΜΙΤΡΟΥΛΙΑ: Traduction et culture: le tournant culturel en traductologie et le rôle des nouvelles technologies

L' article se propose de considérer la dimension culturelle de la traduction et l'utilisation des outils technologiques par le traducteur, dans le cadre du respect de la culture de l'Autre et de la diversité culturelle en général. Elle prend pour exemple le roman postmoderne, pour montrer que le cyberspace est le nouveau lieu du travail du traducteur, un lieu de documentation et de coopération qui annihile la distance et promeut les interférences culturelles.